

Γεράσιμου Σπ. Μπάλλα και
 Νίκης Λάσκαρη – Μπάλλα
Λαογραφικά Κεφαλονιάς, τ.3^{ος}: Λαϊκοί Ποητές
 Αργοστόλι 2011

Προσπάθεια βιβλιοπαρουσίασης:

Προοίμιο:

α΄. Οφείλω να ομολογήσω ότι βιβλιοπαρουσιάσεις συνήθιζα να κάνω με κίνητρα δύο:

1) Όταν κάποιο βιβλίο θεωρούσα ότι είναι μαθησιακά – διδακτικά – παιδαγωγικά ενδιαφέρον για συναδέλφους εκπαιδευτικούς, αποφάσιζα και να το παρουσιάσω σε περιοδικά εκπαιδευτικά (συνήθως «Νέα Παιδεία» ή «τα Εκπαιδευτικά»), για λόγους ενημέρωσης συναδέλφων.

2) Όταν το ένιωθα ως ανάγνωσμα διαφωτιστικό και ευχάριστο γενικά, επιχειρούσα παρουσίασή του σε οποιοδήποτε έντυπο σεβαστό, για να ενημερωθούν οποιοδήποτε βιβλιόφιλοι, να το χαρούν και να φωτιστούν με τις ιδέες που θα βρουν σε αυτό.

Αλλά, πριν προχωρήσω στην παρουσίαση τούτου του βιβλίου, οφείλω να σημειώσω ότι πρόκειται για τον **τρίτο τόμο** τρίτομης αξιοθαύμαστης συγγραφής του ζεύγους Μπάλλα (με θέμα **τα Λαογραφικά της Κεφαλονιάς**) και θεώρησα χρέος μου να αναζητήσω και να παραθέσω εδώ μερικές σελίδες παρουσίασης του όλου έργου από δυο άλλους, εκλεκτούς συναδέλφους και φίλους και συνοδοιπόρους στις σπουδές μας, που τους θεωρώ αρμοδιότερους για την παρουσίαση αυτού του έργου. Πρόκειται για τον κ. Γ.Ν.Μοσχόπουλο και τον κ. Θεοδόση Πυλαρινό, από τους οποίους ζήτησα τη συμπαράστασή τους με τις δικές τους σελίδες, που παραθέτω στη συνέχεια.

Για το βιβλίο, λοιπόν, που προσπαθώ σήμερα να παρουσιάσω λειτουργούν προτρεπτικά πολλά κίνητρα για τους λόγους που θα διατυπώσω παρακάτω.

β΄. Το βιβλίο, λοιπόν, τούτο δεν είναι μόνο ευχάριστο ανάγνωσμα για όσους συμπαθούν τη **λαϊκή ποιητική δημιουργία**, είναι και διδακτικό για οποιονδήποτε, που θα εντοπίσει σε πολλές σελίδες του στοιχεία ευαίσθητου αναγνώστη, ο οποίος θα διακρίνει μόνος του ότι η λαϊκή δημιουργία είναι η γνησιότερη **έκφραση του πολιτισμού** μιας κοινωνίας, για τον οποίο συνήθως έχουμε ενημέρωση περιορισμένη για λόγους ποικίλους. Γι' αυτό νομίζω σκόπιμο να ξεκινήσω με προσπάθεια να δώσω, να διατυπώσω, έναν ορισμό για την έννοια **Πολιτισμός** με βάση βέβαια ό,τι έχω αποκομίσει από τις σπουδές μου κι εγώ.

Ένας διαπρεπής ιστορικός, που έγραψε **Παγκόσμια Ιστορία του Πολιτισμού**¹, έκρινε σωστό να ξεκινήσει από έναν ορισμό κι έγραψε στην αρχή του πρώτου τόμου ότι «Πολιτισμός είναι όλα τα δημιουργήματα του ανθρώπου», τα οποία για λόγους διευκόλυνσης οι ειδικοί μελετητές τα διακρίνουν σε :

Οικονομική δραστηριότητα (για παραγωγή των αναγκαίων αγαθών),

Κοινωνική οργάνωση (για ομαλή συμβίωση),

Πολιτική δραστηριότητα (για την καλύτερη απόδοση, κρατική οργάνωση των κοινωνιών),

Επιστήμες και Τεχνολογία (γνώση για την πραγματικότητα και επινοήσεις εργαλείων),

Γράμματα και Τέχνες για ό,τι θεωρούν οι άνθρωποι ωραίο, ελκυστικό, γοητευτικό, ευχάριστο,

Θρησκείες (για να απαντήσουν οι άνθρωποι σε **μεταφυσικές απορίες**: «Από πού ήρθαμε; Πού πάμε; Ποιες οι ελπίδες μας; Ποια η πρώτη αρετή που ομορφαίνει τη ζωή μας»;

Αυτούς τους **τομείς πολιτισμού** αγγίζουν και εκφράζουν και οι **λαϊκοί δημιουργοί**, ακόμη κι αν δεν τους γνωρίζουν από το σχολείο (που ίσως και δεν πήγαν). Πηγή της σοφίας τους **η εμπειρία της ζωής** (αγώνες επιβίωσης, κανόνες συμβίωσης, επινοήσεις για βελτίωση της ζωής, συγκινήσεις και δυσκολίες ζωής, ευχάριστες εντυπώσεις και αναμνήσεις από ευεργεσίες ή δυσκολίες, σχέσεις και συμπεριφορές στο χώρο όπου ζουν). Πόσον πλούτο εκφράζει η λαϊκή δημιουργία θα το διαπιστώσουμε διαβάζοντας λίγους στίχους από το πλούσιο τρίτομο έργο του ζεύγους Νίκης Λάσκαρη – Μπάλλα και Γεράσιμου Σπ. Μπάλλα, **Λαογραφικά Κεφαλονιάς**.

Από τους τρεις τόμους θα προσπαθήσω να παρουσιάσω τον τελευταίο.

Για την ποικιλία θεμάτων που αγγίζει η λαϊκή δημιουργία και την αγαλλίαση που προσφέρει στον αναγνώστη επιλέγω μερικά δείγματα από τον 3^ο τόμο του έργου: **Λαογραφικά Κεφαλονιάς: Λαϊκοί Ποιητές**:

1. Στη σελ.318 διαβάζω: Από κάποιον που λεγόταν Παναγής από το χωριό Βαλεριάνο της περιοχής Ελειού, στίχους φιλίας, εκτίμησης, ευγνωμοσύνης για το δάσκαλο του χωριού Αργίνια, στίχους που εκφράζουν ανθρώπινη ευαισθησία :

¹ Ο Will Durant έχει γράψει πολύτομη Παγκόσμια Ιστορία του Πολιτισμού. Ο α΄ τόμος αναφέρεται στην Αρχαία Αίγυπτο και Μέση Ανατολή και Νοτιοανατολική Ασία, ο β΄ στην Αρχαία Ελλάδα, ο γ΄ στην Αρχαία Ρώμη και οι υπόλοιποι στους Μεσαιωνικούς Χρόνους, στη Νεότερη – Σύγχρονη Εποχή...

*Σ' ευγνωμονώ κυρ δάσκαλε / αγαπητέ μου Γιάννη,
που γράφεις στην αντζέντα/ μου στιχάκια με μελάνι....
Να 'ρθεις και το ερχόμενο / μαθήματα να κάνεις,
Αγαπητέ μου δάσκαλε /καλέ μου φίλε Γιάννη....
Να περνάς τις διακοπές σου / με υγεία και χαρά/
Κι εύχομαι να ιδωθούμε / και για δεύτερη φορά.²*

2. Από τη σελ. 33: Η επιτυχία του γιατρού Λιβαθινόπουλου, που εκλέχτηκε δυο φορές βουλευτής (1923, 1928, εποχή Ελευθέρου Βενιζέλου, κορυφαίου πολιτικού, που είχε ιδρύσει το κόμμα των Φιλελευθέρων):

*....Ζήτω ο λαός Κραναίας / το κρανίον κεφαλής/ που εκλέξαμε
Ριχάρδον/ Βενιζέλου εντολής.
Και εκλέξαμε Ριχάρδον/ τον γιατρόν τον λατρευτόν / που απ'
αρρώστους Κεφαλλήνας / δεν ελάμβανε λεπτόν...(ούτε δεκάρα)
Ζήτω Λευτέρη λατρευτέ/ χρυσή, γλυκιά ελπίδα/ όπου σε έστειλε ο Θεός/
να σώσεις την Πατρίδα.³*

3. Από τις σελ. 310-311(του 3^{ου} τόμου):

Ο Άγιος Γεράσιμος⁴:

*Ως ήλιος Γεράσιμε/ εκ του ναού σου βγαίνεις/ και με αγγέλους τ'
ουρανού/ στα ύψη ανεβαίνεις.*

*Παντού σκορπάς παρηγοριά/ χαρά και ευφροσύνη/ και αοράτως
χορηγείς/ την ελεημοσύνη.*

*Λάμπουν οι κάμποι και βουνά/ εις την εμφάνισή σου/ τα δέντρα κλίνουν
τα κλαδιά/ κι αυτά να προσκυνήσουν.*

*Μέσα στα φύλλα τα πουλιά/ ψάλλουν αγγέλων ύμνο/ για σένανε
Γεράσιμε/ της εορτής τον ύμνο....*

Και (σελ. 314, στίχοι 130-139).

*Μεγαλοδύναμε Θεέ,/ μεγάλη η δύναμή σου/ που άφησες τον Άγιον/
προστάτη μας της νήσου./ Ευλογημένοι χριστιανοί/ παύτε να*

² Άγνωστος ο στιχουργός, οι στίχοι διασώθηκαν από την Ευαγγελία Χιόνη, μαθήτρια στο Γυμνάσιο Θηλέων Αργοστολίου το 1974.

³ Προφανές ότι ο στιχουργός ψήφισε υποψήφιο βενιζελικό κι εκφράζει βαθιά ευγνωμοσύνη για τον υποψήφιο, που ως γιατρός ήταν φιλόκερδης και για το Βενιζέλο θαυμασμό κι ευγνωμοσύνη, γιατί είχε προσφέρει πολιτικό έργο αξιοθαύμαστο στην Πατρίδα. Οι δημιουργοί του βιβλίου προσθέτουν σε υποσημείωση πλούσιες πληροφορίες για αξιόλογους ερευνητές της **Ιστορίας της Κεφαλονιάς** : Γερ. Πεντόγαλο. Γεώργιο Ν. Μοσχόπουλο, Μαρίνο Σπ. Φωκά – Κοσμετάτο.

⁴ Από άγνωστον βαθιά θρησκευόμενον, ίσως και ιερωμένον, κατά την κρίση των συγγραφέων, που άκουσαν τους στίχους του από δυο πηγές: Ξανθούλα Πολλάτου από τα Φαρακλάτα και Αλεξάνδρα Μαυροειδή – Μουρελάτου από την περιοχή Ληξουρίου.

βλαστημάτε/ τον Άγιο Γεράσιμο/ και μεταξύ των άλλων/ να σέβεστ' εθιμότατα/ το γόνο των Τρικάλων (Κορινθίας).

Ανεξάρτητα από το ότι οι Κεφαλονίτες θεωρούνται (ή είναι) βλάστημοι, ισχύει και γι' αυτούς η πανανθρώπινη έννοια του θρησκευέσθαι, που μπορεί να κάνει διάκριση ανάμεσα στη **γνώση** (που ζητάει αποδείξεις) και την **πίστη** (που είναι έκφραση συναισθηματική κι εμπνέει ελπίδα). Με αυτό το νόημα ,νομίζω, ότι ο άγνωστος στιχουργός εκφράζει την πραγματικότητα της κεφαλονίτικης συμπεριφοράς για τον τοπικό αγίο τους.

4. Από τις σελ. 307 – 308: Με αναφορά στον καταστροφικό σεισμό του 1953 έγραψε τους στίχους που ακολουθούν μια γυναίκα από την Κω, που έτυχε να ζει στο Αργοστόλι το 1954 (με δικούς της, που εργάζονταν για την ανοικοδόμηση της σεισμόπληκτης πόλης) ⁵:

*«Όταν ακούσω για σεισμό, ρίγος με περιζώνει
Κι από τη φρίκη αληθινά το αίμα μου παγώνει.
Βαθιά επόνεσα κι εγώ, γι' αυτό θα ομιλήσω,
Τα τρία όμορφα νησιά να τα μοιρολογήσω.
Ζάκυνθος και Κεφαλονιά, Ιθάκη κι Αργοστόλι,
Απ' τους σεισμούς εχάθηκε η ομορφιά σας όλη.
Σεισμοί μεγάλοι έγιναν εις τα Επτάνησά μας,
Χαθήκανε οι άνθρωποι και μαύρισε η καρδιά μας.....
(από σύνολο 64 στίχων)⁶.*

5. Από τις σελ. 228-230 (του 3^{ου} τόμου) μεταφέρω μερικά δείγματα στίχων από μια ομαδική προσπάθεια κοριτσιών της εποχής του μεγάλου σεισμού, που αποφάσισαν να εκφράσουν με αυτόν τον τρόπο τη θλίψη τους αλλά και την ελπίδα – αισιοδοξία ότι καλύτερες μέρες θα 'ρθουν για την Κεφαλονιά. Τα κορίτσια αυτά ήταν οι αδερφές Ζωή και Θεοδώρα **Νεοφύτου** και οι εξαδέλφες τους Διονυσία, Ευτυχία, Ελευθερία **Μεταξά**. Η πρώτη από αυτές κατέγραψε τα στιχουργήματα σε ένα τετράδιο, για να μη χαθούν. Η ομαδική αυτή δημιουργία ίσως είναι και η ένδειξη ότι η μουσικότητα του λόγου είναι γενικότερο γνώρισμα στο νησί μας (αποτέλεσμα μιας παράδοσης; Εύνοια του φυσικού και πολιτισμικού περιβάλλοντος;)⁷.

⁵ Το όνομα της στιχουργού δεν είναι γνωστό. Οι στίχοι περισώθηκαν από τη Ζωή Νεοφύτου – Πετρούτσου. Φραγκάτα, 7 Μαρτίου 1954.

⁶ Με λίγους στίχους τα λέει όλα για το τραγικό φυσικό φαινόμενο.

⁷ Οι Επτανήσιοι γενικά και οι Κεφαλονίτες ειδικά ζουν σε γεωγραφικό χώρο που διευκόλυνε την επαφή με πλούσιους πολιτισμούς Ανατολής και Δύσης, από τους ομηρικούς χρόνους και κατά την Κλασική Αρχαιότητα και τη Ρωμαϊκή Εποχή, τη Βυζαντινή περίοδο, τους χρόνους

Από τα δυο πρώτα στιχουργήματα μεταφέρω λίγους στίχους:
(σελ. 229):

Κεφαλληνιακός Θρήνος 1 :

*Από όσα διαπίστωσαν τα μάτια μου και είδα:
«Παίρνω την πέννα και χαρτί δια να περιγράψω
την θλιβεράν καταστροφήν, με δάκρυα να κλάψω
κι όλοι για τα νησάκια μας να χύσουν μαύρο δάκρυ,
αφού για επανόρθωση ούτε θα εύρουν άκρη.
Ο μήνας ήταν Αύγουστος, έτος πενήντα τρία (1953),
που ξέσπασε μια τρομερή, φρικτή θεομηνία.
Και κει που πριν βασίλευε ζωή, χαρά, γαλήνη
Ήταν γραφτό μια χαραυγή τίποτε να μη μείνει....*

Από τη σελ.230 του 3^{ου} τόμου (στ. 53—56):

*Κάθε διαβάτης που περνά, όταν τα αντικρίσει
θα του πονάει η καρδιά, θα κλάψει θα δακρύσει,
τέτοιιοι ειν' οι χρόνοι κι οι καιροί περνούν και δε γυρίζουν
σκορπώντας πάντα συμφορά, για να μας βασανίζουν...*

Όμως από την αρχή του στιχουργήματος (σελ. 228 του 3^{ου} τόμου)
αντιγράφω το **μήνυμα της αισιοδοξίας** που έχει προτάξει η
στιχουργός (ποιήτρια σεβαστή κατά την εκτίμησή μου):

*Μάνα, μην απελπίζεσαι και θα 'ρθει μια ημέρα
να βασιλέψει η χαρά και πάλι πέρα ως πέρα.
Έχεις κουράγιο αδάμαστο και θέληση μεγάλη
γι' αυτό, γλυκιά Κεφαλονιά, θα ευτυχήσεις πάλι.*

*Ζωή Νεοφύτου – Πετρούτσου
(7 Μαρτίου 1954).*

Επίλογος :

Στα πλαίσια μιας απλής βιβλιοπαρουσίασης λαϊκής στιχουργικής δημιουργίας μετά από τα λίγα συγκεκριμένα δείγματα που παρουσίασα , για να φανεί το πλούσιο θεματολόγιο ευαισθησίας των ανώνυμων και επώνυμων δημιουργών, νομίζω ότι είναι αναγκαίο να κλείσω με απλή καταγραφή των επώνυμων στιχουργών, επίσης με την παράθεση μιας γοητευτικής **αυτοπροσωπογραφίας** (σελ. 47) και τελικά με μια συνοπτική αξιολόγηση της αξιέπαινης εργασίας των δημιουργών αυτού του βιβλίου:

της Ευρωπαϊκής Αναγέννησης. Ακόμη και οι δύσκολες μέρες λειτουργούν διεγερτικά για την πολιτισμική ζωή των λαών (π.χ. η Αγγλοκρατία, κατά την περίοδο 1814-1864 στα Επτάνησα· τότε διαμορφώθηκε **ριζοσπαστισμός**...νοοτροπίας, ιδεών, δράσης).

Επώνυμοι στιχουργοί – δημιουργοί:

1. Γιάννης Δρακάτος (Πεταλωτής), σ. 29....
2. Γιώργης Λιμπεράτος (Πιτσής), σ. 42...
3. Νικ. Σπυράτος (Ορεινός), σ. 46...
4. Αγγελοκώστας Ζαπάντης - Φράγκος, σ.129...
5. Θεοδόσης Μοσχόπουλος, σ.217...
6. Ζωή Νεοφύτου – Πετρούτσου, σ. 228...
7. Θεόδωρος Μάργαρης (Ρίτσος), σ. 237...
8. Ερμιόνη Κωνσταντάτου, το γένος Φωτεινάτου, σ. 244...
9. Ευγενία Κωνστ. Μπάλλα, σ.247...
10. Αγγελική Δόριζα, σ. 255...
11. Πέτρος Γασπαρινάτος, σ. 258...
12. Κώστας Γεωργόπουλος, 270...
13. Απόστολος Χαλικιόπουλος, σ. 273...
14. Τα αδέσποτα, σ. 279....

(Από τη σ.47)

Αυτοπροσωπογραφία Νικόλαου Σπυράτου (Ορεινού):

*Τσοπάνης στην Κεφαλονιά,
μανάφης στην Αθήνα.
Έγραφα εγώ ποιήματα,
έμπαινα σε οικήματα,
επρόσεχα στα βήματα,
γιατ' έχω οικογένεια.
Και με πολλή ευγένεια
οι πελάτες μου φερόνταν,
για ποιήματα μ' ερώταν!
Είχα πελάτες υπουργούς,
στην οδόν Τροίας στρατηγούς
και τον Πάγκαλο⁸ πελάτη,
που μ'εθώπευε στην πλάτη.
Όλοι αυτοί με εκτιμούσαν
για την λαϊκήν μου μούσαν.*

Μερικά δείγματα λαϊκής ποίησης, που εκφράζουν ειδική κεφαλονίτικη λαϊκή νοοτροπία και ευαισθησία:

.α'. Αποστολή Χαλκιόπουλου, Ο παπάς, (σελ. 275):
Θα πάω να μπω στην εκκλησιά / παπάς θέλω να γίνω
ν' αφήσω μούσια και μαλλιά/ κι αντίδωρο να δίνω.

⁸ Αναφέρεται, βέβαια, στο στρατηγό Πάγκαλο, τον γνωστό δικτάτορα του 1925-26.

Το μαύρο ράσο σαν φορώ/ θα σκάω από τη ζέστη
και μες στον συμπάρων το χαμό/ θα λέω «Χριστός Ανέστη»!
αλλά για ιερομόναχος/ να πάω δεν αντέχω,
γι' αυτό θα βρω μια παπαδιά/ κοντά μου να την έχω.

Για να διαβάζω τσου κουρλούς/ η ζήτηση μεγάλη,
Μα εμένα, που 'μαι ο πιο κουρλός,/ ποιος θα 'ρτει να με ψάλει;

.β'. Θεοδόση Μοσχόπουλου, (σελ. 223), Ελάτε πίσω στο χωριό (4.9.90)

Χωριό μου, σε αγάπησα και έμεινα κοντά σου,
ποτέ δεν ονειρεύτηκα να φύγω μακριά σου.
Σε σπίτι σου γεννήθηκα, από παιδιά δικά σου
και έζησα και γέρασα μέσα στην αγκαλιά σου.

.....
Μα σ' έχει εύρει συμφορά, χωριό μου αγαπημένο,
τη βλέπεις, την αισθάνεσαι και μένεις λυπημένο.
Πολλά παιδιά σου φεύγουνε, πάνε μακριά στα ξένα,
πάνε για το καλύτερο, μα λείπουν από σένα.
Μα εγώ που σε αγάπησα, θα τρέξω να τα ψάξω,
όσο μακριά κι αν βρίσκονται σε όλα θα φωνάζω.
-Ελάτε πίσω χωριανοί, καλοί μου Χαυριάδες,
ελάτε τραγουδήσετε τις όμορφες καντάδες.

.....
Αγαπητοί μου χωριανοί/ ακούστε τούτη τη φωνή,
κι όσοι θυμάστε τα παλιά,/ελάτε πίσω μια χρονιά,
για να τη ζήσουμε μαζί, /πριν πάρει τέλος η ζωή.
Κι εγώ που τόσο τ' αγαπώ,/τούτο το όμορφο χωριό
πάντα κοντά του θα σταθώ,/ ώσπου να σβήσω, να χαθώ.

.γ'. σελ. 286, άγνωστου στιχουργού: Ο άγγελος εβόα

Ο άγγελος εβόα /την Κεχαριτωμένην
και ο παπάς ευλόγα.../ τη γίδα την ψημένη.
Στον πλάτανο από κάτω/ και στη μεγάλη βρύση,
πήγε ο παπά – Βαγγέλης / τη γίδα να ....ευλογήσει!
-Ψήσου, γίδα, ψήσου / και ροδοκοκκινίσου,
οι χωριανοί θα 'ρθούνε / να σε ξεκοκαλίσουν.

-Ψήσου , γίδα, ψήσου/ και ροδοκοκκινίσου.
Θα 'ρθούνε κι οι παπάδες/ να σε τρισευλογήσουν.

.δ΄. σελ.270, Κώστα Γεωργόπουλου, **Χαιρετισμός προς τους Ληξουριώτες:**

*Γεια σας Ληξουριώτες όλοι / έρχομαι απ΄ τα΄ Αργοστόλι,
Για να πω στο Δήμαρχό σας/ και στον όμορφο λαό σας*

*Πως εμείς σας αγαπάμε/ κι από δω και μπρος θα πάμε,
Όλοι μας αδελφωμένοι, / για ζωή ευτυχισμένη.*

.....

Πολύ ευγενικοί στίχοι, αλλά έναν αιώνα νωρίτερα ο Ανδρέας Λασκαράτος είχε δώσει δείγμα της **νοοτροπίας του Ληξουριώτη** σατιρίζοντας τον εγωισμό του:

*Όντις έπλασε ο Θεός την Οικουμένη,
το Ληξούρι⁹, και τόσους άλλους τόπους,
είπε στο νου του: Ά! τώρα δε μου μένει
πάρι να πλάσω, γε μου, και τσ΄ ανθρώπους».
Κι εκεί που κράταε τον Αδάμ στερνόνε,
του΄ πε : «Συ να΄σαι, Αδάμ, το ζώ΄ τω ζώνε!*

*«Ήγουν, να΄σαι καλύτερος απ΄ όλα,
να΄χεις το γάιδαρο από κάτουθέ σου,
να θρέφεται μπαρμπούνι και τριόλα,
να΄ναι οι λαγκάδες όλες εδικές σου·
Οι σκύλοι ταπεινοί να σε υπακούνε,
και για σένανε οι κότες να γεννούνε».*

.....

Συνολική εκτίμηση του βιβλίου:

.α΄. Η λαϊκή Μούσα είναι πλουσιοπάροχη κι εκφράζει βιώματα ζωής πλούσια: αισθήματα, συγκινήσεις, βουλήματα, σκέψεις, γνήσιες εκτιμήσεις, όπως είδαμε στα ελάχιστα δείγματα στίχων που παρουσιάσαμε με κριτήρια την ποικιλία, την αγνότητα, την αυθορμησία, τη μουσικότητα.

.β΄. Η συλλεκτική και εκφραστική εργασία των δημιουργών του βιβλίου είναι αξιοθαύμαστη και αξιέπαινη για την επιμέλεια (μακρόχρονη όπως διαφαίνεται), την ταξινόμηση, τη ζηλευτή τεκμηρίωση: με συνεντεύξεις, διευκρινίσεις, παραπομπές.

---

⁹ Το Ληξούρι δηλ. είναι το πρώτο κοσμικό και επώνυμο δημιούργημα του Θεού, κάτι που αποτελεί καύχημα για το Ληξουριώτη.

Το όλο έργο αποτελεί, νομίζω, περισπούδαστο και γοητευτικό/ απολαυστικό ανάγνωσμα, αποκαλυπτικό της σοφίας και της ευαισθησίας των επώνυμων και μη επώνυμων δημιουργών της λαϊκής στιχουργίας. Ελπίζω και εύχομαι ότι ανάλογες εκτιμήσεις θα νιώσετε (και πλουσιότερες), αν μάλιστα μελετήσετε όχι βιαστικά τις σελίδες του βιβλίου. Πίσω από κάθε λέξη – φράση- στίχο του θα ανακαλύψετε τον πλούτο αισθημάτων και στοχασμών των δημιουργών. Και όσοι ζείτε μακριά από το νησί μας θα χαρείτε ιδιαίτερα, αν αρχίσετε τη σπουδή του βιβλίου από το ποίημα του Θεοδόση Μοσχόπουλου: «**Ελάτε πίσω στο χωριό μας**», αγαπητοί συμπατριώτες.

Τελειώνω με την παράθεση μερικών στίχων που άκουγα από την αγράμματη Μάνα (στο σπίτι μου), έκφραση πλούσιας λαϊκής σοφίας, Φιλοσοφίας ή Βιοσοφίας (περί Αληθείας):

*«Όσα ακούς μην τα πιστεύεις / όσα βλέπεις τα μισά,
όσα αγγίζεις με το χέρι / κείνα είναι πιστευτά».*

Οι δυο πρώτοι στίχοι ακούγονται ως λαϊκή δημιουργία πολύ γνωστοί, οι επόμενοι δυο φαίνεται ότι είναι δημιουργία – προσθήκη της μικρής κοινωνίας, όπου ακούονταν, ως ολοκλήρωση μιας γνωσιολογικής συμβουλής. Αυτή την εκδοχή αποδέχτηκε και ο κ. Μπάλλας, όταν τον ρώτησα σχετικά. Αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι ο λαϊκός δημιουργός των δυο στίχων είχε ιδέα από γνωσιολογία, όρο φιλοσοφικό, αλλά πρόσθεσε μια αξιόλογη εμπειρία ζωής, απλή **βιοσοφία**: νιώθω πιο πολλή βεβαιότητα για ό,τι αγγίζω με το χέρι και το περιεργάζομαι ερευνητικά¹⁰.

Τέλος παραθέτω τα δυο κείμενα που προανήγγειλα και ευχαριστώ τους συγγραφείς τους Γ. Ν. Μοσχόπουλο και Θεοδ. Πυλαρινό για την βοήθεια που μου πρόσφεραν με τον επιστημονικό τους λόγο, για να συμπληρώσω τη βιβλιοπαρουσίαση που επιχείρησα.

Φ. Κ. Βώρος, Ph. D.
επίτ. Σύμβουλος του Παιδαγωγ. Ινστιτούτου

¹⁰ Για όποιους ενδιαφέρονται για το δημοτικό τραγούδι στους αιώνες της Ελληνικής κοινωνίας γενικά από την Αρχαιότητα ως τους καιρούς μας σημειώνω το πιο πρόσφατο που γνωρίζω και συλλογικό έργο της Πανελληνίας Ένωσης Φιλολόγων: **Σεμινάριο**, τεύχος 35, Αθήνα 2008, (Πρακτικά Συνεδρίου, στο οποίο συμμετείχε ως εισηγητής κι ένας Κεφαλονίτης, ο κ. Πέτρος Πετράτος, με θέμα: **Το λαϊκό στιχούργημα / τραγούδι κατά την Εθνική Αντίσταση**).

A.

ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΜΠΑΛΛΑΣ – ΝΙΚΗ ΛΑΣΚΑΡΗ-ΜΠΑΛΛΑ, *Λαογραφικά Κεφαλονιάς*, τόμος Α΄, Λιανοτράγουδα, πρόλογοι των Μ. Γ. Μερακλή και Γ. Ν. Μοσχόπουλου, έκδοση της Εταιρείας Κεφαλληνιακών Ιστορικών Ερευνών, Σειρά Μελετών και Διατριβών, αριθ. 10, Αργοστόλι 2007, σελ. 272. διατίθεται από τα βιβλιοπωλεία «Εστία» και Διονύση Καραβία στην Αθήνα.

Του ΓΕΩΡΓΙΟΥ Ν. ΜΟΣΧΟΠΟΥΛΟΥ

τ. Καθηγητή του Πανεπιστημίου Πατρών¹¹

Σήμερα, σε μία εποχή που βεβαιωμένο κύριο χαρακτηριστικό της είναι η ανατροπή των αξιών και κατά την οποία επιχειρείται – στο όνομα μάλιστα μιας μεγάλης παγκόσμιας υγιούς κοινότητας χωρίς φραγμούς και σύνορα – από οικονομικά και μόνο συστήματα η επιβολή του κοινωνικού φαινομένου της «παγκοσμιοποίησης», ενός φαινομένου που επιβάλλει νέα τάξη πραγμάτων και παραπέμπει σε μία κοινωνική, πολιτιστική και, βεβαίως, οικονομική διεύρυνση, η συλλογή, η διαφύλαξη και, οπωσδήποτε, η δημοσίευση θραυσμάτων της ελληνικής μας παράδοσης, πρέπει να θεωρείται χρέος εθνικά επιβαλλόμενο.

Σ’ αυτό το χρέος που «φυλάσσει Θερμοπύλες», υπέκοντες οι συγγραφείς της παρούσας έκδοσης, με ιδιαίτερη συναισθηματική φόρτιση – απαραίτητη για τέτοιου είδους μακροχρόνιες πράξεις – αλλά και με οργανωμένη μεθόδευση κατά την πορεία, εργάστηκαν για τη συλλογή σπάνιου λαογραφικού υλικού και, σε πρώτη φάση, για τη δημοσίευση μέρους αυτού με τον τίτλο «Λιανοτράγουδα».

Ο Γεράσιμος Μπάλλας και η σύζυγός του Νίκη Λάσκαρη, με την πανεπιστημιακή τους υποδομή και τη βαθιά συναίσθηση της επιστημονικής ευθύνης, δεν περιορίζονται στην απλή συλλογή και παρουσίαση – διάσωση του υλικού τους. Μελετούν έργα ευρύτερα, πέρα της τοπικής βιβλιογραφίας, του ελλαδικού και ακόμη του εξωελλαδικού χώρου και καταβάλλουν, πράγματι, μεγάλη προσπάθεια να εντάξουν το «μέρος» στο «όλο» και να εδραιώσουν

¹¹ Το κείμενο αυτό δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα ΠΑΡΟΝ του Μάκη Κουρή φ. 783/ 4.11.2007 και είχε τίτλο «Λιανοτράγουδα», ένα σπάνιο λαογραφικό υλικό για την Κεφαλονιά

τους παραδοσιακούς καρπούς του έργου τους στο ευρύτερο πλαίσιο της εθνικής μας παραγωγής. Οι συχνές αναφορές στους Έλληνες και ξένους ταγούς της λαογραφικής επιστήμης, πράγματι, μαρτυρούν αυτή την προσπάθεια.

Ωστόσο η μεγάλη τους προσφορά αξιολογείται και οριοθετείται με βάση ένα άλλο, ιδιαίτερα ενδιαφέρον, στοιχείο: καλύπτουν ένα μεγάλο κενό με την παρούσα έκδοσή τους, σε μία μικρή γωνιά της ελληνικής γης, εννοώ την Κεφαλονιά, όπου αναδεικνύουν το μεγαλείο της παράδοσης και της εθνικής κληρονομιάς μας. Μακριά, οπωσδήποτε, από στείρους και παρεξηγημένους εθνικούς σωβινισμούς, αλλά με συνειδητοποίηση της υψηλής αποστολής και χρηστικότητας της συνέχειας του υψηλού πολιτισμού μας, ως απλοί Έλληνες – γνώστες της μακρινής προέλευσης και της μεγάλης προσφοράς του Ελληνισμού στον ευρύτερο κόσμο - συνέλεξαν το υλικό τους, το δούλεψαν, το χάρηκαν πρώτα οι ίδιοι και στη συνέχεια το προσφέρουν – ό,τι ακριβώς μπόρεσαν να πετύχουν – σεμνά και αθόρυβα, συμβολή στο «μεγάλο έργο το συντροφικό», στην ελληνική επιβίωσή μας και επιβολή του πολιτισμού μας – ενός αναγνωρισμένου διεθνώς πολιτισμού – στο πλαίσιο της παγκόσμιας κοινότητας, στην οποία μετέχουμε κι οφείλουμε να επιδιώκουμε την ένταξη τούτη.

Nihil parvum in Litteris: όσο μικρό σε μέγεθος κι αν είναι ένα έργο, έχει τη δική του θέση στον ευρύτερο μεγάλο σκοπό μας. Φτάνει να έχει υγιείς τις προθέσεις και ευγενές το αποτέλεσμα. Και τα «Λιανοτράγουδα» του Κεφαλονίτη, που έρχονται από το βάθος του χρόνου, λειτουργούν κι αυτά, ως ένα ακόμη έρεισμα της ιστορικής μας συνέχειας μιας συνέχειας που έχει περιεχόμενο υγιές και μπορεί να το προσφέρει ως συμβολή υγιή και σήμερα στο πλαίσιο της νέας, παγκόσμιας τάξης πραγμάτων.

Το όλο κείμενο της έκδοσης κεφαλαιώνεται από τους συγγραφείς κατά ενότητες των λιανοτράγουδων, πολύ χρήσιμες για μια καλή ανάγνωση και κατανόηση του περιεχομένου. Στο τέλος ένα πλουσιότατο λεξιλόγιο κυρίως του κεφαλονίτικου (επτανησιακού) ιδιώματος αποπέμπει τυχόν δυσκολίες γλωσσικού χαρακτήρα.

Β΄. Θ. Πυλαρινού, καθηγητή του Ιόνιου Πανεπιστημίου,
Γεράσιμου Σπ. Μπάλλα και Νίκης Λάσκαρη-Μπάλλα, *Λαογραφικά*
Κεφαλονιάς, τ. Α΄-Γ΄¹²

Είχα την ευκαιρία και την τύχη, θα πρόσθετα, να παρακολουθήσω από την έκδοση του Α΄ τόμου, το 2007, τα *Λαογραφικά Κεφαλονιάς* του Γεράσιμου Σπ. Μπάλλα και της Νίκης Λάσκαρη-Μπάλλα. Το ζεύγος Μπάλλα το γνωρίζω αρκετά χρόνια πριν, από τα σημαντικά (όπως το δείχνει πλέον ο χρόνος) συνέδρια που διοργάνωσε η παραγωγική Εταιρεία Κεφαλληνιακών Ιστορικών Ερευνών, με τις ακάματες επιστημονικές προσπάθειες του συναδέλφου και φίλου καθηγητή Γιώργου Μοσχόπουλου. Ενθουσιώδης, φιλέρενος και με ποικίλα ιστοριοδιφικά ενδιαφέροντα ο Γεράσιμος Μπάλλας, ολιγόλογη, εγκρατής φιλόλογος η Νίκη Μπάλλα. Συγκατοικήσαμε συχνότατα και στους ογκώδεις και πολύτιμους τόμους των *Κεφαλληνιακών Χρονικών*, στις σελίδες των οποίων έχει θησαυριστεί πλούσιο επτανησιακό υλικό, σε καιρούς που η μελέτη των επτανησιακών γραμμάτων δεν είχε και δεν έχει ιδιαίτερη ζήτηση. Και ακόμη, για να ολοκληρώσω τα της γνωριμίας μου με τους συγγραφείς και το τρίτομο έργο τους, έγραψα βιβλιοκρισίες για τους δύο πρώτους τόμους. Σήμερα μου δίνεται η δυνατότητα της τελεσίδικης αποτίμησης.

Ανέκαθεν, στις μέρες μας ιδιαίτερα, η επτανησιακή βιβλιογραφία δεν είναι ιδιαίτερα πλούσια σε επιστημονικές μελέτες για τη λαογραφία. Αν εξαιρέσει κανείς την πληθωρική αξιοποίηση του δημοτικού τραγουδιού από τους εκπρόσωπους της Επτανησιακής σχολής, και ιδιαίτερα της σχολής της Κέρκυρας, πολύ λίγα μελετήματα ή βιβλία έχουν εκδοθεί σε σύγκριση με την καλλιέργεια άλλων επιστημονικών τομέων,. Σε σύγκριση αυτά με τη λογοτεχνική, τη μουσική και την πνευματική προσφορά του ιόνιου χώρου. Είναι προφανές ότι η καλλιέργεια της επιστήμης της Λαογραφίας συνέπεσε με τα χρόνια της παρακμής της επιχώριας σχολής, και έτσι δεν έφθασε στο επίπεδο της συστηματικής μελέτης.

Θα επαναλάβω επομένως ό,τι είχα γράψει στην κριτική του Α΄ τόμου, ότι οι συγγραφείς του εν λόγω έργου επιχείρησαν μεγάλο τόλμημα με τη συγκέντρωση ευρείας ειδολογικής εμβέλειας λαογραφικού υλικού, σχετικού με τη δημώδη ποίηση και τον δημώδη λόγο της Κεφαλονιάς. Εγχείρημα που εκ του αποτελέσματος αποτελεί συμβολή στη λαογραφία της Κεφαλονιάς.

Αρχικά πρέπει να τονιστεί το ευρύ ειδολογικό φάσμα και η σφαιρικότητα του υλικού, που διευρύνεται χρονικά σχεδόν έως τις μέρες μας, προσόν του βιβλίου

¹² Το κείμενο αυτό δεν έχει δημοσιευτεί ακόμη από το συγγραφέα του

αυτό, διότι αφενός ακολουθεί την εξέλιξη της παράδοσης, περιλαμβάνοντας παλαιότατα τεκμήρια και παρακολουθώντας την εξέλιξή τους στο στόμα του κεφαλονίτικου λαού και αφετέρου αναδεικνύει τον δημόδη λόγο κατά το πρώτο μισό κυρίως του 20ού αιώνα, αποτύπωση η οποία συνδέει την λαογραφική παράδοση με την αστική λαογραφία. Εν συνεχεία πρέπει επίσης να τονιστεί η μεθοδικότητα των συγγραφέων, οι κατατοπιστικές εισαγωγές και ο σχολιασμός τους με τον μεγάλο αριθμό των παραπομπών, που βοηθούν τον αναγνώστη να διεισδύσει στο πνεύμα και τη νοοτροπία του κεφαλονίτικου λαού. Εκείνο, όμως, που με έμφαση θα τονίσουμε είναι η αποτύπωση μέσω των λαϊκών αυτών δημιουργημάτων της κοινωνικής εικόνας του νησιού, οι μεταβολές που υπέστη, τα ήθη και οι ασχολίες των κατοίκων του, η ιδιοσυστασία εν τέλει της ψυχής τους. Και αυτά, διότι όσο μεγάλες και αν είναι οι αλλαγές που έχουν επέλθει, δεν παύουν να αποτελούν συνέχεια της ιδιαιτερότητας του αντιρρητικού, φιλοπαίγμονος, σατιρικού αλλά και φιλοτάξιδου, φιλομαθούς και παραγωγικού κεφαλονίτικου χαρακτήρα.

Στον πρώτο τόμο, για να αναφερθούμε στα επιμέρους, έχουν καταχωριστεί με θεματολογική σειρά τα κεφαλονίτικα λιανοτράγουδα, όπως διαδόθηκαν από στόμα σε στόμα, άλλα με εμφανή τα γηγενή γνωρίσματα και άλλα με πανελλήνια θέματα. Από τα προβλήματα προς περαιτέρω μελέτη που θέτουν οι συγγραφείς του τόμου αυτού είναι η συγκριτική ανίχνευση του είδους, η διάδοσή του, οι παραλλαγές του κ.λπ., με απώτερο στόχο την παρακολούθηση των κοινωνικών φαινομένων και των σχέσεων αρχικά στην Επτάνησο, καθώς και των σχέσεων της Επτανήσου σε σύγκριση με την απέναντι στεριά και με την άλλη Ελλάδα. Μετά από σύντομη εισαγωγή του τόμου αυτού στο είδος του λιανοτράγουδου και αναφορά στη χρήση του, ακολουθούν κατηγοριοποιημένα τα εν λόγω δίστιχα και έπεται το απαραίτητο γλωσσάρι. Το βάρος πέφτει ασφαλώς στο πρωτογενές υλικό, που καλύπτει ευρύ χρονικό φάσμα και προέρχεται είτε εξ αυθηκοΐας (βασικού πλεονεκτήματος του τόμου), είτε από γνωστές εκδεδομένες πηγές, Κεφαλλήνων επιστημόνων, λαογράφων και ερευνητών.

Στον Β' τόμο που κυκλοφόρησε το 2008 περιέχονται τα δημοτικά τραγούδια της Κεφαλονιάς, εργασία επίπονη που ξεκινά από τα ακριτικά τραγούδια, τα οποία έφτασαν και στον επτανησιακό χώρο, κυρίως σε παραλλαγές, γεγονός σημαντικό για την αναζήτηση του εύρους της διάδοσής τους. Έπονται οι παραλογές, με μεγάλο κοινωνικό ενδιαφέρον, και τα τραγούδια της αγάπης, σχολιασμένα όλα από τους συγγραφείς. Τα τραγούδια της ξενιτιάς στη συνέχεια σχετίζονται με το φιλαπόδημο του Κεφαλονίτη, που οξύνθηκε δραματικά μετά το 1953. Και το πλούσιο υλικό συνεχίζεται με άλλες

κατηγορίες δημοδών ασμάτων, όπως του χάρου, του γάμου, των γιορτών, όπου υπάγονται τα ποικίλα κάλαντα, τα αποκριάτικα, διάφορα σατιρικά ή παιγνιώδη, τα ταχαρίσματα, οι λεγόμενοι τόκοι, τα νανουρίσματα. Στο παράρτημα προστίθενται και σχολιάζονται 250 παροιμίες, είδος επίσης αποκαλυπτικό του ήθους του Κεφαλονίτη και της νοοτροπίας του.

Εκείνο που πρέπει να τονιστεί ιδιαίτερος είναι η ποικιλία των τραγουδιών αυτών, το χρονικό εύρος που καλύπτουν, καθώς και το μεγάλο βεληνεκές των θεματικών τους, που αντανακλούν την ψυχοσύνθεση του Κεφαλονίτη. Και ακόμη η τομή που χαράζουν οι συγγραφείς, μια κατηγοριοποίηση με επιστημονικό ενδιαφέρον, ανάμεσα στην προσεισμική περίοδο της νησιωτικής εσωστρέφειας και τη μετά το 1953 εποχή, όταν ο σεισμός αποτέλεσε απότομη και συνάμα τραυματική ρήξη με το παρελθόν, ανατρέποντας την ομαλή μετάβαση και τη φυσιολογική μετάγχιση της παραδοσιακής κληρονομιάς στο νέο, που ούτως ή άλλως ερχόταν δυναμικά.

Ο τρίτος τόμος που ολοκληρώνει το έργο είναι αφιερωμένος στους λαϊκούς ποιητές της Κεφαλονιάς, σημαντικό κεφάλαιο της επιχώριας παράδοσης, για την οποία, όπως γράφει στον πρόλογο του τόμου ο καθηγητής Μερακλής, «δεν είναι στατική», θέλοντας να δείξει ότι ο λαϊκός πολιτισμός συνιστά δυναμική συνέχεια. Οι ποιητάρηδες αυτοί, για να χρησιμοποιήσω τον κυπριακό όρο, αποτελούν συνέχεια αυτής ακριβώς της παράδοσης, με ένα είδος προσωπικής λαϊκής ποίησης που εδράζεται όμως στη δημόδη και τις κοινωνικές αναζητήσεις της. Αποτελούν μια συνέχεια εν εξελίξει, που προοιωνίζεται παγιοποίηση νέων ειδών και τρόπων έκφρασης. Ως προς τους συγκεκριμένους ποιητάρηδες της Κεφαλονιάς, είναι φορείς της ιστορικής πραγματικότητας του νησιού, κοινωνικοί κριτές, που κομίζουν άφθονο ανεκδοτολογικό υλικό για πρόσωπα και πράγματα του χώρου τους και της μικροϊστορίας του. Πέρα από την κατάταξη των γνωστών και επώνυμων λαϊκών ποιητών, ο αριθμός των οποίων είναι αξιοπρόσεκτος, συγκαταλέγονται στον τόμο και πάμπολλα αδέσποτα στιχουργήματα, τα οποία μαζί με τα γνωστής πατρότητας επαναδηλώνουν ένα χαρακτηριστικό γνώρισμα του χώρου, που το καλλιέργησαν με ιδιαίτερες αξιώσεις στην έντεχνη ποίηση ο Λασκαράτος, ο Πανάς, ο Άβλιχος, ο Μολφέτας, για να μείνω στα πολύ γνωστά ονόματα. Είναι η κριτική διάθεση και η κοινωνική ευαισθησία του Κεφαλονίτη, που λειτουργεί ενστικτωδώς ως κοινωνικός αναμορφωτής, είτε εκφράζεται αμιγώς κριτικά είτε σατιρικά είτε αθυρόστομα, συνδυάζοντας διδακτικά την καταγγελία κατά περίπτωση με τον υπαινιγμό, με την υπόμνηση, ακόμα και με τον λίβελλο.

Η εργασία του ζεύγους Μπάλλα, μόχθος 40 περίπου ετών, είναι άξια πολλών επαίνων, για τον πρόσθετο λόγο ότι σε εποχές πνευματικής ξηρασίας και πολυπολιτισμικών υπερβολών έρχονται με το παράδειγμά τους να δείξουν ότι παρόν χωρίς παρελθόν, νεωτερισμοί χωρίς παράδοση δεν μπορεί να υπάρξουν. Και ακόμη, πως η παράδοση είναι διαδικασία σε εξέλιξη και πρέπει να παρακολουθούμε και να αποτυπώνουμε και τις πλησιέστερες σε μας, τις νεότερες εκδηλώσεις της.